

Jan Rokita

(Independent researcher, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-1904-683X>

e-mail: janrokita1@gmail.com

Medale pośmiertne Augusta II Wettyna

August II Wettyn's Posthumous Medals

ABSTRACT

The author describes in detail a number of examples of medallic, graphic and artistic works associated with the medals of August II Wettyn. The most important goal of the creators of these medals was to popularize the figure of the deceased ruler – August II Wettyn – in commemoration of whom the medals were made. The main purpose of the research work was to demonstrate the relationship between the described monuments of art.

Key words: obverse, reverse, August II Wettyn

STRESZCZENIE

Autor opisuje szczegółowo szereg przykładów dzieł sztuki medalierskiej, graficznej i rzeźbiarskiej mających związek z medalami pośmiertnymi Augusta II Wettyna.

PUBLICATION INFO					
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Jan Rokita, independent researcher, Poland					
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds					
SUBMITTED: 2021.12.29	ACCEPTED: 2023.01.21	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20			
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl			
					

Najważniejszym celem twórców wzmiankowanych medali była popularyzacja wśród odbiorców postaci zmarłego władcy – Augusta II Wettyna – na którego cześć były one emitowane. Autor za główne zadanie pracy badawczej przyjął wykazanie związków pomiędzy opisywanymi zabytkami sztuki.

Słowa kluczowe: awers, rewers, August II Wettyn

STAN BADAŃ

Przystępując do pracy nad niniejszym artykułem, byłem świadom trudności zadania, którego się podjąłem. Prześledzenie bowiem przez współczesnego historyka procesu powstawania konkretnego dzieła sztuki medalierskiej – począwszy od wyboru wzorca inspiracji w postaci najczęściej okolicznościowej grafiki, rysunku, obrazu czy wcześniejszego medalu, skończywszy zaś na przeniesieniu go z pietyzmem na medalowy krążek – okazuje się niejednokrotnie zadaniem bardzo trudnym. W wypadku wzmiankowanych medali taki wzorzec jednak udało się odszukać. Podczas kwerendy szczególnie pomocne okazywały się XVIII-wieczne ryciny przedstawiające to samo wydarzenie historyczne.

Jak dotąd medale pośmiertne Augusta II Wettyna nie były przedmiotem żadnej pogłębionej analizy. Podstawowe informacje o nich zamieszczano w katalogach wydawanych przy okazji kolejnych okolicznościowych wystaw poświęconych epoce Augusta II Wettyna. Wymienić w tym miejscu należy choćby katalog wystawy *Pod jedną koroną. Kultura i sztuka w czasach unii polsko-saskiej. Zamek Królewski w Warszawie – 26 czerwca – 12 października 1997 roku*¹ oraz katalog *Zbiory Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Katalog wystawy*². Mimo upływu lat wciąż wartość naukową mają cztery prace: Jana Chrzyciela Albertrandiego³, Edwarda Raczyńskiego⁴, Edwarda

¹ *Pod jedną koroną. Kultura i sztuka w czasach unii polsko-saskiej. Zamek Królewski w Warszawie – 26 czerwca – 12 października 1997 r.*, red. M. Męclewska, B. Grątkowska-Ratyńska, Warszawa 1997.

² *Zbiory Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Katalog wystawy*, red. Z. Białowicz-Krygierowa, M. Warkoczewska, Poznań 1982.

³ J. Albertrandy, *Historia polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczone i objaśniona, rękopism około 200 w polskim języku skreślony, a częścią i po francuzku napisany, znajdował się w bibliotece b. Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, [b.m.r.w.], (Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, sygn. Rkp 4).

⁴ E. Raczyński, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą począwszy od wstąpienia na tron Augusta II aż do zgonu syna jego Augusta III [1697–1763]*, t. 3, Wrocław 1838.

Hutten-Czapskiego⁵ i Feliksa Bentkowskiego⁶. Ich autorzy zadali sobie trud odnalezienia i skatalogowania medali związanych z osobą Augusta II Wettyna oraz określenia ich autorstwa, dat i miejsc wybicia czy – jak w wypadku Edwarda Raczyńskiego – tłumaczenia na język polski treści inskrypcji oraz wstępnych interpretacji treści i obrazów zawartych na medalowym krążku.

Wymienić należy w końcu także prace niemieckich znawców medalierstwa opisujących numizmaty związane ze zmarłym władcą z dynastii Wettynów: Augusta Leysera⁷, Michael Conradiego⁸, Karla Wilhelma Dassdorfa⁹, Otto Merseburgera¹⁰ i Hofratha Engelhardta¹¹.

Celem artykułu, prócz szczegółowej analizy kompozycji artystycznej medalu stanowiącego część spuścizny pozostającej po Augustie II Wettynie, jest odnalezienie i opisanie dzieł sztuki, z którymi mógł mieć styczność medalier podejmujący się wykonania medalu na zlecenie króla lub jego najbliższego otoczenia.

WSTĘP

Warto w tym miejscu pokrótce przypomnieć okoliczności dojścia do władzy w Rzeczypospolitej Augusta II Wettyna. Śmierć cieszącego się

⁵ E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten-Czapski*, t. 5, St. Petersburg–Cracovie 1871–1916.

⁶ F. Bentkowski, *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych, w gabinecie Król. Alex. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony*, Warszawa 1830.

⁷ A. Leyser, *Verzeichniss der raren und fürtrefflichen Münzen und Medaillen gesammelt von Hrn. Aug. Polycarp Edlen von Leyser, welche in der Leipziger Michaelismesse 1791 Montags den 10ten October und folgende Tage früh von 9 bis 12 Uhr und Nachmittags von 3 bis 6 Uhr von E. Löbl. Creisamte daselbst gerichtlich verauctioniret werden sollen*, Leipzig 1791.

⁸ M. Conradi, *Lebens- und Regierungs-Geschichte Friedrich August des Ersten, oder, wie ihn die Polen nach ihren Königen lieber nannten, August des Zweyten, Königs in Polen und Churfürstens zu Sachsens, nach Medaillen und Münzen den Jahren nach beschrieben; als eine vollständige Ergänzung und Fortsetzung zu Tenzels Chursächsischem Medaillen-Cabinet. Nebst einem Anhange von Gedächtnismünzen, die auf Churfürstlich-sächsische hohe Staatspersonen und Gelehrte unter dieser Regierung sind geschlagen worden*, Leipzig 1797.

⁹ K.W. Dassdorf, *Numismatisch-historischer Leitfaden zur Uebersicht der Sächsischen Geschichte. Nach dem von Teubernschen hinterlassenen Münz-Cabinet [...]*, Dresden 1801.

¹⁰ O. Merseburger, *Sammlung Otto Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen. Albertinische und Ernestinische Linie*, Leipzig 1894.

¹¹ H. Engelhardt, *Die Hofrath Engelhardt'sche Sammlung Sächsischer Münzen und Medaillen*, t. 5, Leipzig 1909.

dużą popularnością wśród szlachty Jana III Sobieskiego i zwycięstwo elekcyjne Fryderyka I Augusta Wettyna, dotychczasowego elektora saskiego, spowodowały, iż medalierzy działający na zlecenie koronowanego 15 września 1697 r. w katedrze na Wawelu monarchy polskiego musieli sprostać wielu nowym dylematom. Po pierwsze należało udowodnić, iż dotychczasowy elektor saski jest godnym następcą zmarłego Jana III Sobieskiego. W przeciwieństwie jednak do zmarłego antenata medalierzy działający na dworze saskim prawie nigdy nie upamiętniali Augusta II Wettyna i jego syna zgodnie z wytycznymi mody sarmackiej. Wręcz przeciwnie, medalierskie wizerunki dwóch Saksończyków na tronie polskim powstawały zgodnie z najnowszymi trendami mody zachodnioeuropejskiej. Powyższy stan rzeczy wynikał zapewne z faktu, iż zarówno August II Wettyn, jak i August III Wettyn nigdy nie wyrzekli się praw do sprawowania władzy nad Saksonią. Ważnym etapem w drodze do osiągnięcia korony polskiej przez Fryderyka Augusta I Wettyna stało się przejście na katolicyzm, 2 czerwca 1697 r. w Wiedniu¹². Przyjęcie nowej wiary nie spowodowało oczywiście utraty wpływów w Saksonii, w której władzę sprawował Wettyn za pomocą Tajnej Rady. Ostatecznie jednak to nie dzięki religijnym deklaracjom, a wsparciu finansowemu bankierów – Issachara Berenda Lehmana i Samsona Wertheimera – oraz politycznemu cara Piotra I Romanowa, który jednocześnie sprzeciwiał się kontrkandydaturze księcia Franciszka Ludwika Burbon-Contiego, zawdzięczał Fryderyk August I Wettyn koronę polską.

Dnia 27 czerwca 1697 r. większość szlachty zgromadzonej na sejmie elekcyjnym trwającym od 15 maja do 28 czerwca 1697 r. poparła francuskiego kandydata do korony polskiej – Franciszka Ludwika Burbon-Contiego (cieszącego się przychylnością Ludwika XIV Burbona począwszy od lipca 1696 r.). W następstwie rezultatów elekcji jeszcze tego samego dnia prymas *interrex* Michał Radziejowski ogłosił księcia Contiego królem Rzeczypospolitej. W odpowiedzi analogiczną czynność na korzyść Augusta II Wettyna wykonał również biskup kujawski Stanisław Dąbski, pomimo braku odpowiednich prerogatyw (nie pełnił funkcji *interrexa*) oraz oczywistego faktu, iż Wettyn uzyskał podczas elekcji zaledwie 13 641 głosów szlachty przekupionej przez wysłanników cara Piotra I Romanowa. Korzystając jednak z długiej nieobecności nowego władcy elekcyjnego w kraju, August II Wettyn przy poparciu korpusu księcia Michała Grigoriewicza Romodanowskiego zdobył 31 lipca 1697 r. Kraków (po przekupieniu Franciszka Wielopolskiego – stronnika księcia Contiego), gdzie po przechwyceniu insygniów koronacyjnych przechowywanych w wawelskim skarbcu i zaprzysiężeniu *pacta conventa* dnia 15 września 1697 r.

¹² J. Staszewski, *August II*, Warszawa 1985, s. 47–53.

został koronowany na króla polskiego przez biskupa Dąbskiego¹³. Dopiero 26 września ksiązę Conti na czele sześciu okrętów francuskich z oddziałem liczącym 8000 żołnierzy pod komendą Jeana Barta wpłynął do redy portu w Gdańsku (podróż trwała od 3 września 1697 r.)¹⁴. Napisany za namową biskupa płockiego Andrzeja Stanisława Załuskiego manifest księcia, datowany na 5 października tego roku i skierowany do prymasa Michała Radziejowskiego, senatorów i szlachty, w którym informował o swoim przybyciu i zapewniał o poszanowaniu praw Rzeczypospolitej, na niewiele jednak się zdał wobec koronacji Augusta II 15 września 1697 r. W obawie przed zbliżającymi się do Gdańska wojskami wiernymi Augustowi II Wettynowi 9 listopada Conti udał się w drogę powrotną i do Rzeczypospolitej nigdy nie próbował już powrócić¹⁵.

Ze względu na tematykę medali, których przekaz miał utwierdzać prerogatywy monarsze Augusta II w najbardziej niespokojnych pierwszych miesiącach i latach po elekcji, nie bez znaczenia wydaje się działalność królewskich opozycjonistów na czele z prymasem Radziejowskim, którzy zawiązali we wrześniu 1697 r. rokosz łowicki. Dopiero sejm obradujący od 16 czerwca do 30 lipca 1699 r. oficjalnie uznał pretensje dynastyczne Augusta II, w zamian za złożenie powtórnej przysięgi na *pacta conventa*, usunięcie z kraju wojsk saskich, z wyjątkiem 1200 gwardzistów, i złożenie obietnicy niesprowadzania do kraju nowych oddziałów wojskowych¹⁶.

Pierwszy Wettyn na tronie polskim zmarł na Zamku Królewskim w Warszawie po długim panowaniu o godzinie 4.00 1 lutego 1733 r. w wieku 62 lat. Powodem zgonu była najpewniej tzw. stopa cukrzycowa¹⁷. Nie bez znaczenia było również wydarzenie na pewien czas przed śmiercią króla. W styczniu 1733 r. August II Wettyn przemieszczał się kareta z Drezna do Warszawy na obrady sejmu. Podczas postoju w Krośnie Odrzańskim doszło do spotkania monarchy z pruskim ministrem Friedrichem Wilhelmem von Grumbkowem. Po spotkaniu wsiadając do karety, Wettyn zawadził chorą nogą o framugę karety. Wówczas zagojona rana otworzyła się, a upływu krwi nie dało się zatamować. Warto przytoczyć jedno z ostatnich słów umierającego władcy przypomniane w pracy Jacka Staszewskiego, cyt.: „Całe moje życie było jednym nieprzerwanym grzechem, Boże, zlituj się nade mną”¹⁸.

¹³ *Ibidem*, s. 12.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, s. 18.

¹⁶ P. Napierała, *Die polnisch-sächsische Union (1697–1763) – Polens letzte Hoffnung – Sachsens Traum von der Macht*, w: *Polen un Deutschland Zusammenleben und wirken*, Poznań 2006, s. 32.

¹⁷ J. Staszewski, *op. cit.*, s. 128.

¹⁸ *Ibidem*.

OMÓWIENIE PROBLEMU

Przekaz pierwszego z opisanych w tym artykule medalu miał na celu zaprezentowanie w jak najlepszym świetle osoby zmarłego monarchy wśród królewskich poddanych. Mowa o numizmacie, autorstwa nieokreślonego twórcy, wybitym po 1 lutego 1733 r., a więc po śmierci Augusta II Wettyna¹⁹ (il. 1). Awers zajmuje popiersie monarchy z głową zwróconą w prawo. August II Wettyn ma na sobie koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys zdobiony na piersi motywem roślinnym, z obojczykiem i naramiennikiem folgowym, oraz płaszcz paludament spięty na lewym ramieniu okrągłą broszą. Napis w otoku: D[ei] G[ratia] FRID[ericus] AUGUST[us] PR[inceps] R[egius] P[oloniae] et L[ithuaniae] DUX SAX[oniae] ELECT[or] (Z Bożej łaski Fryderyk August Król Polski i Książę Litewski, Elektor Saski) to jednocześnie oficjalna tytułatura królewska.

Kompozycja rewersu medalu wskazuje, iż dysponentowi w sposób szczególny zależało na nawiązaniu do ikonografii rzymskiej. Odwzorowana w centrum krążka spiralna kolumna z posągami cesarza (na szczycie) wraz z berłem (w prawym ręku) i jabłkiem królewskim (w lewym ręku) była inspirowana wyglądem kolumny Marka Aureliusza (Marcus Aurelius Antoninus Augustus) w Rzymie. Medalier nie odwzorował na rewersie medalu szczegółów wyglądu posągu wraz z elementami ubioru: pancerzem stalowym, fartuszkami z paskami *cingulum* i płaszczem paludamentem spiętym pod szyją. Napis w otoku: MEMORIAE AETERNAE OPTIMI PARENTIS (Wiecznej pamięci najlepszego ojca) oraz w odcinku:

Il. 1. Medal Augusta II Wettyna, nieokreślony twórca, po 1 lutego 1733 r., srebro, śr. 46 mm, bity.

¹⁹ E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 359.

NAT[us] XII MAY MDCLXX OB[iit] I FEBR[uar]i MDCCXXXIII 2 TH[aler] COUR[ant] (Zrodzony dnia 12 maja 1670 umarł 1 lutego 1733) w całości poświęcony został zmarłemu władcy.

Kolumnę Marka Aureliusza wzniesiono na cześć cesarza w latach 176–192, we wschodniej części Pola Marsowego obok domów (*insuli*) z czasów cesarza Hadriana (Publius Aelius Hadrianus) (lata 117–138) (il. 2). Wymieniony pomnik miał upamiętniać zwycięstwa Aureliusza podczas wojny z Markomanami toczonej pomiędzy 172 a 189 r. Trzon kolumny został w całości wypełniony spiralnymi płaskorzeźbami tworzącymi jeden ciąg narracyjny ze zrekonstruowanymi epizodami wojennymi z lat 168–172 (w pierwszej, dolnej części kolumny) oraz z lat 173–174 (w drugiej, górnej części kolumny). Począwszy od dolnej części kolumny, możemy wymienić tytuły następujących scen: 1. Domy, palisada i wartownie wzdłuż Dunaju, 2. Ruch rzeczny w Carnunto, 3. Rzymianie przekraczają Dunaj (w ramach pierwszej spirali), 4. Przemowa („*Adlocutio*”) Marka Aureliusza do żołnierzy, 5. Marsz Rzymian do obozu, 6. „*Lustratio exercitus*”, 7. Rzymianie, po dotarciu do opuszczonej germańskiej osady, niszczą ją, 8. Germanie na koniach są prowadzeni w obecności cesarza, 9. Cesarz odczytuje rozkaz żołnierzom, 10. Germanie bronią przeprawy przez rzekę (w ramach drugiej spirali), 11a. Cud pioruna, 11b. Rzymianie przygotowują obóz, by oszukać wroga, 12. Rzymianie i barbarzyńcy walczą o posiadanie stad, 13. Cesarz składa ofiary, gdy łodzie przepływają przez rzekę, 14. Marek Aureliusz obserwuje przemarsz kawalerii w górzystym regionie, 15. Kontynuacja marszu w górach, 16. Cud deszczu w kraju Quadi (w ramach trzeciej spirali), 17. Marek Aureliusz otrzymuje hołd od władcy Germanów, 18. Walka wokół domu germańskiego, 19. Ucieczka germańskiego księcia i schwytanie księżniczki, 20. Zniszczenie wioski, 21. Więźniowie są prowadzeni w obecności cesarza (w ramach czwartej spirali), 22. Marek Aureliusz, 23. Rzymianie i sprzymierzeni Germanie walczą z innymi barbarzyńcami, 24. Rzymianie odpierają atak na tyły wojsk, 25. Barbarzyńcy ze stożkowatymi czapkami są prowadzeni przed Markiem Aureliuszem, 26. Marek Aureliusz konsultuje się ze sztabem generalnym (w ramach piątej spirali), 27. Marek Aureliusz maszerujący ze swoją świtą, 28. Rzymianie przekraczają rzekę, pokonując opór wroga, 29. Przeprawa promem przez rzekę, 30. Marek Aureliusz składa ofiarę i armia przechodzi przez rzekę po moście pontonowym, 31. Marek Aureliusz i dwóch książąt germańskich zawierają pakt, 32. Rozpoczęcie i zatrzymanie marszu, 33. Marsz w kierunku rzeki z cesarzem na czele (w ramach szóstej spirali) 34. Rzymscy żołnierze przepływają łodzią przez rzekę, 35. Marsz rzymskich żołnierzy, 36. Kontynuacja marszu rzymskich żołnierzy, 37. Marek Aureliusz świadkiem wznowienia przemarszu armii, 38. Kontynuacja i zatrzymanie marszu, 39. Cesarz docierający do

Il. 2. Kolumna Marka Aureliusza na Piazza Colonna w Rzymie.

obozu i armia odpierająca natarcie wroga (w ramach siódmej spirali), 40. Barbarzyńcy błagają cesarza o łaskę, 41. Zniewolenie germańskiego księcia, 42a. Ceremonia w rzymskim obozie, 42b. Przyjazd lub wyjazd ambasadorów, 43. Rzymianie atakują osadę germańską, 44. Marsz rzymskich żołnierzy (w ramach ósmej spirali), 45. Cesarz konsultuje się ze sztabem generalnym w sprawie kapitulacji Germanów, 46. Zniszczenie wioski, 47. Zbiegli barbarzyńcy, 48. W pogoni za barbarzyńcami na bagnach, 49a. Cesarz przyjmuje ambasadorów, 49b. Marsz barbarzyńców wraz z Rzymianami, 50. Zwycięski wypad zbrojny rzymskiego garnizonu (w ramach dziewiątej spirali), 51. Rozmowa cesarza z księciem germańskim (?), 52. Sceny walki, 53. Ujarzmienie (?) barbarzyńców, 54. Szturm na germańskie fortyfikacje, 55. Przemowa („Adlocutio”) Marka Aureliusza do żołnierzy, 56. Zwycięstwo (w ramach dziesiątej spirali).

Na podstawie kolumny znajduje się następująca inskrypcja: SIXTVS V PONT MAX / COLVMNAM HANC / COCLIDEM IMP / ANTONINO DICATAM / MISERE LACERAM / RVINOSAMQ PRIMAE / FORMAE RESTITVIT / A. MDLXXXIX PONT IV. W 1589 r. z inicjatywy papieża Sykstusa V (Felice Peretti) kolumna została odnowiona, zaś na jej szczycie ustawiono brązową figurę św. Pawła z aureolą na głowie. Święty odziany jest w długi płaszcz przypominający rzymską togę, w prawym ręku trzyma księgę i miecz. Lewa ręka świętego jest wyprostowana w łokciu i skierowana w stronę oglądających kolumnę.

Do dziś zachowała się rycina podpisana „Collonna Antonina” autorstwa Giovanniego Battisty Mercatiego, datowana na 1629 r. i zawierająca artystyczną wizję kolumny Marka Aureliusza²⁰ (il. 3). Kolumna składająca się z kwadratowej podstawy, trzonu oraz figury św. Pawła na kapitelu. Do wymienionej podstawy kolumny dostawiona jest drewniana budka lub kram. Naprzeciwko kolumny (w środkowej części ryciny, w głębi) znajduje się trzypiętrowa budowla (z częściami trzypiętrową i czteropiętrową) z wysoką piętrową podmurówką z dachami okapowymi nad czterema wejściami i barokową bramą wjazdową ze spływami po bokach. Pomiędzy kolumną a wyżej wymienioną kamienicą oglądający zauważy fontannę. Kolejne budowle uwiecznione są na lewo od kolumny. Na pierwszym planie widoczne są dwie kamienice. Pierwsza z nich to budowla dwupiętrowa z dachem spadowym z kominami i portalem wejściowym na parterze. Druga zaś (odwzorowana fragmentarycznie) to budowla trzypiętrowa z loggią na ostatnim piętrze. W głębi na tyłach opisywanych kamienic wznoszą się kolejne dwa budynki, zapewne gospodarcze, ze spadowymi dachami (jedno- i dwupiętrowe) oraz kolejna pięciopiętrowa kamienica z dachem spadowym z kominami (z siedmiopiętrową częścią

²⁰ Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Kupferstich-Kabinett, nr inw. A 94284.

Il. 3. Rycina przedstawiająca kolumnę Marka Aureliusza na Piazza Colonna w Rzymie, Giovanni Battista Mercati, 1629 r., wym. 94×127 mm.

w głębi). Ostatni zespół kamienic z dachami okapowymi nad ostatnim piętrem oraz daszkami nad wejściami na parterze artysta uwzględnił na prawo od kolumny.

Drugi medal pośmiertny Augusta II Wettyna autorstwa Geoga Wilhelma Vestnera (sygnatura VESTNER F[ecit] (Vestner robił) pod popiersiem na awersie) pochodzi z 1733 r.²¹ (il. 4). Na awersie widnieje podobizna monarchy w popiersiu z głową zwróconą w prawą stronę. Analizując ubiór władcy, należy wyodrębnić kirys dekorowany ornamentem roślinnym na przedzie wraz z owalnym medalionem na szyi, narzucony na ramiona płaszcz paludament, a także wieniec laurowy na głowie. Napis otokowy: D[ei] G[ratia] AVGVSTVS II REX POLON[iae] ELECT[or] SAXON[iae] (Z Bożej łaski August II, Król Polski i Elektor Saski) przypominał odbiorcy o zakresie władzy Wettyna.

²¹ E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 362; *Medale Polskie i z Polską związane z okresu pierwszej Rzeczypospolitej. Katalog zbiorów – zamek królewski w Warszawie – muzeum. Fundacja zbiorów im. Ciechanowieckich*, t. 1, red. J. Zachert, G. Śnieżko, M. Zawadzki, Warszawa 2019, s. 236–237, poz. 216.

Il. 4. Medal Augusta II Wettyna, Georg Wilhelm Vestner, 1733 r., srebro, śr. 43,71 mm, bity.

Na rewersie medalu medalier uwiecznił grobowiec lub obelisk w formie przechylonej piramidy stojącej na niskim, dwustopniowym postumencie, na której jednej ze ścian zawieszono są atrybuty heraklejskie – skóra lwa nemejskiego, maczuga i kołczan. Ponadto na postumencie grobowca/obelisku artysta umieścił swoją sygnaturę: V[estner]. Wokół rozciąga się krajobraz z widocznym w oddali masywem górskim obejmującym także górę Olimp (?). Na prawo od grobowca wśród obłoków unosi się skrzydlaty geniusz dzierżący otoczony siedmioma gwiazdami medalion z portretem Augusta II Wettyna (w prawym profilu). Natomiast obszar na prawo od grobowca w całości wypełnia roślinność. Napis otokowy: INFERTVR VIN-DEX TERRAE RADIANTIBVS ASTRIS. Ovid. (Mściciel ziemi wzniesionym jest ku błyszczącym gwiazdom. Owidiusz) oraz napis w odcinku w dolnej części: MORTALES EXVIT ARTVS VARSOVIAE KAL[endis] FEBR[uar]ii MDCXXXIII (Śmiertelne wyżuł członki w Warszawie dnia 1 lutego 1733 r.) dotyczą bezpośrednio zmarłego władcy.

Podczas kwerendy materiałów ikonograficznych mogących posłużyć medalierowi za wzór odnalazłem ciekawy emblemat dołączony do pracy Johanna Ulricha Kraussa i Johann Sybilli Kraus²² (il. 5). Emblemat posiada niezwykle bogate obramowanie, na które składają się kosz wypełniony winnymi gronami z inskrypcją: CRESCIT IN IMMENSUM wykonaną na materii rozwieszanej na jego ścianie bocznej, posiadający po bokach okrągłe obręcze trzymane z obydwu stron przez dwóch satyrów, a także

²² J.U. Krauss, J.S. Kraus, *Tapisseries Du Roy, Ou Sont Representez Les Quatre Elemens Et Les Quatre Saisons. Avec Les devises Qui Les Accompagnent Et Leur Explication / Aus den Original-Kupffern nachgezeichnet/ und ... verlegt Durch Johann Ulrich Krauß/ Kupfferstecher in Augstburg*, Augsburg 1690, [Wolfenbüttel, Herzog August Library, sygn. <Xb 4 ° 354>].

Il. 5. Emblemat dołączony do pracy Johanna Ulricha Kraussa i Johann Sybilli Kraus *Tapisseries Du Roy, Ou Sont Representez Les Quatre Elemens Et Les Quatre Saisons. Avec Les devises Qui Les Accompagnent Et Leur Explication / Aus den Original-Kupffern nachgezeichnet/ und ... verlegt Durch Johann Ulrich Krauß/ Kupfferstecher in Augstburg* wydanej w Augsburgu w 1690 r., wym. nieokreślone.

para kozich łbów (*capricornów*) z winnymi gronami w pyskach, para nieokreślonych zwierząt (gronostajów?) stojących na spływach pod wicią z winnym gronem i opierających swe łapy (prawą i lewą) na płaskich czarkach do picia wina i w końcu puchar z wklęsłą dekoracją brzuśca i żłobkową pokrywą z okrągłym otworem (w dolnej części, pośrodku). W prawej części emblematu rytownik sporządził artystyczną wizję wzniesionego na zboczu skalnym grobowca (piramidy lub obelisku) jednakże pozbawionego postumentu. Na ścianie grobowca, przesłoniętej niemal całkowicie przez roślinność, nie sposób odszukać skóry lwa nemejskiego, maczugi i kołczanu. Wspomniana roślinność na emblemacie występuje jedynie w prawej części, na lewo od grobowca. W oddali oglądający zauważy wyżyny krajobraz z dominantą w postaci charakterystycznie ukształtowanego przez przyrodę skalistego wzgórza z płaskim wierzchołkiem (góry Olimp?) przypominającego wzgórze upamiętnione na

rewersie medalu na prawo od grobowca. W prawej części emblematu, na pierwszym planie, rytownik uwzględnił także fragment nieznanego drzewa (niewystępującego na rewersie medalu). Na uwagę zasługuje jeszcze jeden element kompozycji emblematu, tj. obłoki w lewym, górnym rogu ryciny, jednak dużo mniejsze niż chmury otaczające Geniusza z medalionem Augusta II Wettyna na drugiej stronie medalu.

Trzeci medal pośmiertny Augusta II Wettyna, autorstwa I.I. Reichela (sygnatura I. I. REICHEL F. na awersie, w dolnej części), pochodzący z 1733 r., gloryfikuje postać tego władcy jako elektora saksońskiego²³ (il. 6). Medalier ukazał władcę w ujęciu profilowym z głową zwróconą w lewą stronę. Na awersie władca ma na sobie nie płaszcz gronostajowy i koronę *clausa*, tak jak na pierwszych stronach medali z drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych XVII w. i pierwszych lat XVIII w., a koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys stalowy i płaszcz z wąskim kołnierzem i długimi rękawami, zapinany na guzy z szamerowaniami. Prawa poła górnej części wymienionego płaszcza jest odsłonięta w celu lepszej prezentacji wewnętrznej części nakrycia wraz z guzami. Na szyi elektora spoczywa szarfa z orderem Złotego Runa. Włosy władcy są zaś spięte od tyłu wstążką. Napis otokowy: AUGUSTUS II. ELECTOR SAXONIAE (August II, Elektor Saksonii) ogranicza zakres władzy Wettyna wyłącznie do Saksonii.

Il. 6. Medal Augusta II Wettyna, I.I. Reichel, 1733 r., żeliwo, śr. 45 mm, odlew.

²³ Własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Teutoburger Münzauktion GmbH”, 6 XII 2019, aukcja nr 127, kat. nr 3704.

Dopiero napis w trzynastu wierszach wypełniający drugą stronę medalu uświadamiał oglądającego, iż władca, któremu poświęcono numizmat, posiadał również prerogatywy królewskie. Cyt.: ELECTUS A. D. 1697 D. 27 JUN. CORONATUS 15 SEPT. CAMENECUM PODOLIAE A TURCIS CAPTUM PACE CARLOVICENSI RECEPIT A CAROLO XII SVECO REGNO PULSUS REDIIIT IN SOLIUM A. D. 1709. OBIIT VARSAVIAE A. D. 1733 AETAT 63 R. 36 D. 1 FEBR. (Obrany roku pańskiego 1697 dnia 27go Czerwca, koronowany dnia 15go Września, Kamieniec Podolski od Turków opanowany pokojem Karłowickim odzyskał, od Karola XII Szweda z kraju wygnany powrócił na tron 1709 roku. Umarł w Warszawie roku pańskiego 1733, mając lat 63).

Być może brak na awersie oficjalnej tytulatury królewskiej i atrybutów władzy należy tłumaczyć faktem, iż wspomniany medal był przeznaczony wyłącznie dla odbiorcy mieszkającego w Saksonii.

Do naszych czasów zachowała się rycina portretowa Augusta II Wetyna wykonana przez nieokreślonego rytownika po 1701 r.²⁴ (il. 7). Artysta zaprezentował sylwetkę władcy w owalu ustawionym na postumencie z napisem: „Friedrich August Königl. Printz in Pohlen und Litthauen Churfürst zu Sachsen”, w ujęciu *en face* z głową skierowaną *en trois quarts* w prawo. Monarcha ma na sobie koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys płytowy przepasany wstęgą orderową, płaszcz z długimi rękawami wraz z wyszytą w prawej części gwiazdą orderową, zapinany na guzy, oraz narzuconą na ramiona wstęgę z orderem Złotego Runa. Ponadto górna część prawej poły płaszcza królewskiego pozostaje odsłonięta w sposób umożliwiający prezentację wewnętrznej części wspomnianego nakrycia. Z kolei włosy monarchy zostały spięte z tyłu specjalną wstążką.

Przechodząc do porównania awersu medalu i ryciny, należy zauważyć, iż podstawowa rozbieżność dotyczy zrealizowanej przez medaliera i rytownika koncepcji upamiętnienia sylwetki monarchy. Na awersie medalu mamy więc do czynienia z portretem w lewym profilu. Na rycinie zaś panujący został utrwalony w ujęciu *en face* z głową odwróconą *en trois quarts* w prawo. Z kolei do największych podobieństw pomiędzy pierwszą stroną medalu a ryciną należy zaliczyć ubiór panującego. Oglądający bez trudu odnajdzie tak na awersie medalu, jak i na rycinie koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys płytowy przepasany wstęgą orderową, płaszcz z długimi rękawami wraz z wyszytą w prawej części gwiazdą orderową, zapinany na guzy, oraz narzuconą na ramiona wstęgę z orderem Złotego Runa. Analogii można doszukiwać się także

²⁴ Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, nr inw. Portr. Slg/ Slg Hansen/ Saksonia, Turynia/ 2°/ Bd. 2/ nr 30.

Il. 7. Rycina portretowa Augusta II Wettyna, nieokreślony rytownik, po 1701 r., papier, miedzioryt, wym. 150×90 mm.

w przypadku królewskiej fryzury – włosów spiętych z tyłu wstążką. Jedynie prawa, odsłonięta i przypięta guzikami poła płaszcza królewskiego, na pierwszej stronie medalu, nie przypomina prawej poły płaszcza wyeksponowanej na rycinie.

Czwarty z medali pośmiertnych Augusta II Wettyna, sporządzony przez Heinricha Petera Groskurta, również pochodzi z 1733 r.²⁵ (il. 8).

²⁵ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcje antykwariatu „Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG”, 9 X 2018, aukcja nr 314, kat. nr 4611; E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 358; *Medale polskie*, t. 1, s. 235–236, poz. 215.

Il. 8. Medal Augusta II Wettyna, Heinrich Peter Groskurt, 1733 r., srebro, śr. 55,11 mm, bity.

Na awersie medalu widnieje ustawione na wklęsłym postumencie popiersie Augusta II Wettyna. Analizując strój monarchy, wyodrębnić należy koszulę spodnią bądź tunikę z marszczonym kołnierzem, pancerz karacenowy z kwadratowym wycięciem wokół szyi, z gorgoneionem na piersi, z którego ust wychodzą dwie wstęgi, naramiennikiem z paskami *pteryges* i sprzączką (zapinką), a także płaszcz paludament narzucony na prawe ramię. Napisy w otoku: D[ei] G[ratia] FRIDERICVS AVGVSTVS REX POL[oniae] ET EL[ector] SAX[oniae] MIRACVLVM SECVLI PATRIAE OPTIMVS PRINCEPS (Z łaski Bożej Fryderyk August Wielki, Król Polski i Elektor Saski, cudo wieku, ojciec ojczyzny, najlepszy książę) oraz w odcinku: PROH DOLOR CALENDIS FEBRVARII VARSOVIAE INTERVIVOS ESSE DESIIT (Niestety! w Warszawie dnia 1 lutego 1733 żyć przestał) uwypuklają przymioty władcy saskiego oraz podają dokładną datę i miejsce śmierci króla. Litery napisu w odcinku tworzą chronostych: D+L+C+L+DI+V+II+V+VI+I+V+I+V+D+II (= 1733).

Również i rewers podporządkował medalier przekazowi w jednoznacznie pozytywnym świetle przedstawiającym polskiego władcę. Hołd monarsze składa skrzydlaty geniusz odziany w sięgającą do kolan jednoczęściową szatę z półokrągłym wycięciem wokół szyi, utrwalony w pozycji stojącej na szachownicowej posadzce przed trójnogiem udekorowanym trzema *capricornami* (w górnej części). Na blacie ołtarza płonie ogień. Na lewo od ołtarza ustawiony jest obelisk. Do obelisku przymocowany został herb Augusta II Wettyna z wpisanym w jego środek herbem Rzeczypospolitej i Saksonii z powtórzonymi wyobrażeniami orła piastowskiego i jeźdźca z mieczem i tarczą (na czterech polach) oraz mieczy elektorskich (pośrodku na odrębnej tarczy przykrytej mitrą książęcą), a także owalny medalion

obramowany wicią laurową z portretem Augusta II Wettyna w prawym profilu, w kirysie stalowym z naramiennikami folgowymi połączonymi ćwiekami oraz płaszczu udrapowanym na wzór paludamentu, przypiętym na lewym ramieniu broszą. Z górnej części owalnego medalionu wychodzą dwie wstęgi z napisami: AVGVSTVS AVGVSTI – MAGNI FILIVS (August, syn Augusta Wielkiego). Na szczycie obelisku leży korona *clausa*. Napis otokowy: CONSENESCAT MECVM (Niech się zestarzeje ze mną) oraz napis w odcinku: OPTIMO PRINCIPI PATRIAE PATRI (Najlepszemu księciu, ojcu ojczyzny) dedykowane są zmarłemu monarsze.

Piąty medal pośmiertny Augusta II Wettyna sporządzony przez Petera Paula Wenera w 1734 r. (?) zaopatrzony został w oficjalne symbole heraldyczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Prus Królewskich²⁶ (il. 9). Na awersie medalu znajduje się podobizna głowy monarchy w prawym profilu. Władca ma narzuconą na głowę chustę oraz wieniec laurowy. Awers pozbawiony jest inskrypcji otokowej.

Il. 9. Medal Augusta II Wettyna, Peter Paul Werner, 1734 r. (?), srebro, śr. 50 mm, lany.

Rewers natomiast powstał w oparciu o oficjalne znaki heraldyczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz Prus Królewskich. W centrum krążka medalier odwzorował kwadratowy ołtarz z herbem Gdańska (dwoma równoramionymi krzyżami przykrytymi koroną *aperta*) na płycinie, ustawiony na czterostopniowym postumencie. Na najwyższym ze stopni postumentu można odczytać inskrypcję: D[ie] I FEBR[uarii] (Dnia 1 lutego). Z kolei na drugim ze stopni wykonana jest inskrypcja twórcy: P. P. W. Na blacie ołtarza płonie ogień. Na prawo od ołtarza medalier

²⁶ E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 361; *Medale Polskie i z Polską związane*, t. 1, s. 233–234, poz. 212.

uwiecznił orła pruskiego z koroną *aperta* (na szyi) oraz ręką z opaczą, nakłocicem i zarekawiem, wyrastającą z korpusu i dzierżącą szablę. Na lewo od ołtarza oglądający dostrzeże orła polskiego w koronie *clausa* (na głowie). Obydwa drapieżniki stoją na stopniach podstawy ołtarza (drugim i trzecim). Głowy zaś mają podniesione i zwrócone w kierunku płonącego ołtarza. Napis w otoku w górnej części: AVGVSTI II REGIS POLONIAE OPTIMI PRINCIPIS AETERNITATI (Wiecznej pamiętce Augusta II Króla Polskiego, najlepszego księcia) oraz napis w odcinku: LVGENS VRBS GEDANENSIS (Zasnucone miasto Gdańsk) dotyczą żałoby trwającej w Gdańsku po śmierci Augusta II Wettyna.

Do tematyki rewersu medalu Augusta II Wettyna nawiązuje częściowo druga strona monety z czasów Konstantyna I Wielkiego (Gaiusa Flaviusa Valeriusa Constantinus) o wartości triera, wybita pomiędzy 307 a 308 r.²⁷ (il. 10). Wzmiankowana moneta była rozpowszechniana w następstwie ogłoszenia Konstantyna I Wielkiego po śmierci jego ojca Konstantyna I Chlorusa 25 lipca 306 r. cesarzem rzymskim przez żołnierzy stacjonujących w obozie Eboracum (dzisiejszy Jork). Na odwrocie monety oglądający zauważy dwa orły ze zwiniętymi skrzydłami stojące po obu stronach wypukło-wklęsłego ołtarza ozdobionego girlandą. Każdy z orłów wpatrzony jest w ogień płonący na mense ołtarza. Napis otokowy: MEMORIA FELIX dedykowany jest władcy, którego podobizna zlokalizowana jest na awersie.

Il. 10. Moneta (trier) z czasów Konstantyna I Wielkiego (Gaiusa Flaviusa Valeriusa Constantinus), nieznanego autora, pomiędzy 307 a 308 r., miedź, śr. 25 mm, bita.

²⁷ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcje antykwarium „CGB.fr”, 18 VI 2014, aukcja nr 61, kat. nr 240.

Przystępując do porównania kompozycji rewersu medalu i monety, należy zaznaczyć, iż największe podobieństwo dotyczy samego usytuowania drapieżnych ptaków. Zarówno medalier na odwrocie medalu, jak i mincerz na drugiej stronie monety oddali orły nie w momencie lotu, a podczas stania przed ołtarzem, na stopniach, po obu jego stronach. Każdy z orłów, na drugiej stronie medalu i monety, ma odwróconą głowę w kierunku ognia płonącego na ołtarzu. Ponadto ołtarz na rewersie medalu, podobnie jak jego odpowiednik na drugiej stronie monety, ma kwadratowy kształt z ogniskiem rozpalonym na jego szczycie.

Podczas kwerendy ikonograficznej odnalazłem rycinę, która mogła się znaleźć w pracowni medaliera przed wykonaniem numizmatu. Mowa o rycinie portretowej Augusta III Wettyna, rytowanej przez nieokreślonego artystę wkrótce po 17 stycznia 1734 r.²⁸ (il. 11). Podobizna króla polskiego została upamiętniona w owalu obramowanym dwoma pękami gałązek palmowych (w dolnej części) oraz dwoma pękami gałązek oliwnych (w górnej części). Przez wymienione pęki gałęzi została przerzucona szarfa z inskrypcją: FRIDERICI AUGUSTUS III. REX POLO MAGN. DUX LITH. ET ELECT. coronat. d. 17 Ian. A. 1734. Monarcha ma na sobie koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys wraz z naramiennikiem folgowym i obojczykiem, połączonymi z pozostałymi elementami zbroi ćwiekami, oraz płaszcz podbity futrem i udekorowany na zewnętrznej części motywem roślinnym, spięty pod szyją horyzontalną zaponą wysadzaną kamieniami szlachetnymi. Do zapony przypięty jest łańcuszek z kamieniem szlachetnym (w dolnej części), na którym wisi równoramienny krzyż orderowy z ośmioma wierzchołkami oraz czterema językami pomiędzy ramionami. Nad głową władcy unosi się wieniec oliwny. Najbardziej nas interesujące przedstawienie znajduje się w dolnej części ryciny. Pomiedzy przykrytym labrami – wyszczerbionymi liśćmi wyrastającymi z boków hełmu – kartuszem rytownik utrwalił dwa wyobrażenia orłów. Obydwa drapieżniki posiadają korony *aperta* (na głowach). Obydwie głowy zaś skierowane są w stronę podobizny monarchy. Na wspomnianym kartuszu herbowym znalazły się znaki heraldyczne Korony i Litwy (orły ze wstęgami orderowymi pomiędzy skrzydłami i koronami *clausa* na głowach, rycerze w hełmach z pióropuszcami wraz z nabiodrkami, nakolannikami i nagolenicami oraz tarczami w lewych rękach i mieczami w prawych rękach), a także (na drugim kartuszu przykrytym mitrą książęcą) emblematy Saksonii – dwa skrzyżowane miecze elektorskie i herb ruciany Wettynów.

²⁸ Österreichische Nationalbibliothek [dalej: ÖN], Bildarchiv und Grafiksammlung [dalej: BG], Porträtsammlung, nr. inw. PORT_00055941_01.

Il. 11. Rycina portretowa Augusta III Wettyna, nieokreślony artysta, po 17 stycznia 1734 r., papier, mezzotinta, wym. 34×24,5 mm.

Przechodząc do analizy porównawczej pomiędzy rewersem medalu a ryciną, należy zaznaczyć, iż istnieją znaczne rozbieżności pomiędzy obydwoma przedstawieniami. Po pierwsze drapieźniki na rewersie medalu zajmują miejsce na stopniach postumentu kwadratowego ołtarza. Z kolei orły na rycinie stoją na płaskiej powierzchni. Drapieźnik na rewersie medalu, na prawo od ołtarza, ma koronę *aperta*, lecz nie na głowie, a na szyi oraz wychodzącą z jego korpusu rękę z opaczą, nałokcicem i zarękawiem ściskającą szablę, zgodnie z wymogami heraldyki pruskiej, zaś jego odpowiednik na rycinie na lewo od ołtarza ma koronę *clausa* na głowie. Natomiast identyczna wydaje się sama koncepcja ukazania obydwu drapieźników, których korpusy i głowy są skierowane ku górze, na rewersie medalu w stronę ognia płonącego na szczycie ołtarza, na rycinie w stronę portretu Augusta II Wettyna. O ile jednak na rewersie medalu obydwaj drapieźniki dzieli ołtarz na czterostopniowym postumencie,

o tyle na rycinie tę samą funkcję pełni kartusz herbowy Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Saksonii, przykryty labrami. Przyjmując, iż medalier mógł korzystać z opisywanej ryciny podczas projektowania drugiej strony medalu, uprawnione wydaje się być przesunięcie daty emisji medalu na 1734 r. We wszystkich dotychczasowych opracowaniach historycy datują medal na 1733 r.²⁹

Zachowała się jeszcze jedna rycina powstała po 17 stycznia 1734 r. w pracowni Gabriela Bodenehra na podstawie pierwszej z rycin³⁰ (il. 12). Wizerunek monarchy znajduje się wewnątrz owalu z inskrypcją na ramie: AUGUSTUS III. REX ELECTOR SAXONIAE. Rytownik zaprezentował sylwetkę panującego w ujęciu *en fance* z głową zwróconą *en trois*

Il. 12. Rycina portretowa Augusta III Wettyna, Gabriel Bodenehr, po 17 stycznia 1734 r., papier, mezzotinta, wym. 41,6×29,5 mm.

²⁹ *Medale Polskie*, t. 1, s. 233–234, poz. 212, tamże wcześniejsza literatura.

³⁰ ÖN, BG, Porträtsammlung, nr. inw. PORT_00056080_01.

quarts w prawo. Władca ma na sobie koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem, kirys stalowy przepasany szeroką wstęgą orderową wraz z obojczykiem wyściełanym od spodu materia przymocowaną ćwiekami, naramiennikiem, którego poszczególne folgi również zostały przytwierdzone ćwiekami oraz nałokcicem, a także zawieszony na sznurze przrzuconym przez prawe ramię klejnot orderu Złotego Runa oraz płaszcz podbity gronostajami, spięty pod szyją horyzontalną zaponą wysadzaną kamieniami szlachetnymi.

Kluczowego dla kompozycji rewersu medalu wyobrażenia należy szukać w dolnej części ryciny. Pośrodku rytownik odwzorował kartusz herbowy uhonorowany koroną *clausa* (w górnej części) z podwójnymi wyobrażeniami na czterech polach: orła piastowskiego w koronie *clausa* przepasanego wstęgą orderową i rycerza z hełmem z piórami na głowie oraz tarczą (w lewym ręku) i szablą (w prawym ręku), a także mniejszy kartusz przykryty mitrą książęcą z dwoma skrzyżowanymi mieczami elektorskimi i herbem rucianym Wettynów (wewnątrz). Podobnie jak w przypadku poprzedniej ryciny pomiędzy kartuszem Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Saksonii pojawiają się dwa orły z koronami *aperta* na głowach, jednakże upamiętnione odmiennie. Pierwszy z orłów, na prawo od kartusza, ma głowę i szyję schylone w stronę omawianego kartusza, któremu się przygląda. W lewym pazurze drapieżnik ściska fragment wyszczerbionych liści stanowiących część labrów kartusza herbowego (w dolnej części). Drugi z orłów, na lewo od kartusza, ma głowę i szyję uniesione w stronę podobizny Augusta III Wettyna. Podobnie jak jego odpowiednik, na prawo od kartusza, w swym prawym pazurze trzyma wyszczerbiony liść.

Niewątpliwie występują związki pomiędzy rewersem medalu a ryciną. Dotyczą one jednak głównie samej koncepcji dwóch drapieżników oddzielonych od siebie kartuszem herbowym. Natomiast samo ustawienie orłów na rycinie należy traktować jako inwencję rytownika. Uwaga orłów na odwrocie medalu skupiona jest na ogniu płonącym na ołtarzu stojącym na kwadratowym postumencie. Stąd głowy obydwu z nich zwrócone są ku górze. Natomiast na rycinie rytownik uwzględnił dwa różne punkty odniesienia dla drapieżników, tzn. kartusz herbowy Rzeczypospolitej i Saksonii oraz wizerunek monarchy w owalu. Głowa i szyja orła na prawo od kartusza herbowego schylone są w stronę niego samego. Głowa i szyja orła na lewo od kartusza herbowego są uniesione w stronę wizerunku władcy. Rozbieżności dotyczą także atrybutów. Na rewersie medalu możemy wyodrębnić korony: *clausa* (na głowie orła, na lewo od ołtarza) i *aperta* (na szyi orła, na prawo od ołtarza). Obydwa orły na rycinie mają zaś korony *aperta* (na głowach). Inne jest także otoczenie drapieżników. Na rewersie medalu orły stoją na czterostopniowym postumencie ołtarza.

Z kolei na rycinie te same drapieżniki zajmują miejsca po obu stronach kartusza na postumencie.

Istnieją także dwie odmiany powyższego medalu. Awersy obydwu z nich wypełnia ta sama podobizna Augusta II Wettyna co na pierwszej stronie wyżej omawianego numizmatu. Różne są natomiast rewersy. Na odwrocie pierwszej odmiany³¹ (il. 13) pojawiają się dwie siedzące poniżej okrytej wiekiem trumny płaczki. Pierwsza z nich (w prawej części krążka) w szacie z podwiniętymi rękawami sięgającymi do łokci i chuście na głowie podtrzymuje swą głowę pochyloną w lewą stronę za pomocą lewej, zgiętej w łokciu ręki opartej o kartusz z herbem Pogoń – rycerzem na wspiętym koniu, w hełmie (na głowie) z tarczą (w lewym ręku) i mieczem (w prawym ręku). Na kolanach płaczki spoczywa korona *clausa*. Druga płaczka (w lewej części krążka) w szacie z długimi rękawami sięgającymi do łokci i chuście na głowie wskazuje, posługując się swą lewą, zgiętą w łokciu ręką i palcami lewej dłoni, na ustawiony obok kartusz z orłem piastowskim w koronie *clausa*. Napis w odcinku w górnej części: LUGETUR (Płaczmy) pozwala na identyfikację wymienionych postaci. Z kolei na rewersie drugiej odmiany (Raczyński 1838, t. 3, poz. 361) (il. 14) medalier sporządził inskrypcję w siedmiu wierszach: AVGVSTVS II REX POLONIAE/ MAGNVS DUX / LITHVANIAE / VARSAVIAE / IVSTA NATVRAE/ PERSOLVIT, którego poszczególne litery układają

Il. 13. Rysunek medalu Augusta II Wettyna z trzeciego tomu pracy E. Raczyńskiego, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą począwszy od wstąpienia na tron Augusta II aż do zgonu syna jego Augusta III [1697–1763]* wydanej we Wrocławiu w 1838 r., Peter Paul Werner, 1733.

³¹ E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 360; *Medale Polskie*, t. 1, s. 233–234, poz. 212.

Il. 14. Medal Augusta II Wettyna, Peter Paul Werner, 1733, srebro, śr. 48, 5 mm, lany.

się na chronostych: V+V+I+CV+DI+I+L+I+I+I+M+I+I+LV+V (= 1733) (wewnątrz wieńca mirtowego zawiązanego w dolnej części wstążką).

Ostatni medal powstały w następstwie zgonu Augusta II Wettyna, zrealizowany przez Petera Paula Wenera, wyemitowany został również w 1733 r.³² (il. 15). Awers medalu zajmuje w całości napis w sześciu wierszach: AVGVSTI SECVNDI / REGIS POLONIAE / PATRIS PATRIAE / MORS / IN OPINATA / LVGETVR (Augusta II, Króla Polskiego, Ojca Ojczyzny śmierć nieoczekiwaną się oplakuje), którego poszczególne litery tworzą chronostych: V+V+I+CV+DI+I+L+I+I+I+M+I+I+LV+V (= 1733) umieszczony wewnątrz wieńca mirtowego zawiązanego w dolnej części wstążką.

Z kolei rewers medalu inspirowany był treściami mitologicznymi. W centrum kompozycji artysta przedstawił Chronosa w pozycji stojącej z obydwoma rękami uniesionymi i zgiętymi w łokciach. Istotne dla prawidłowego rozpoznania postaci są atrybuty: kosa z ostrzem (klingą) odwróconym do dołu (w prawym ręku) i klepsydra (w lewym ręku). Za plecami Chronosa artysta odwzorował prostokątny grobowiec z trzema prowadzącymi do jego wnętrza stopniami. Na prawo i lewo od Chronosa na ziemi leżą urny.

Analizując spuściznę ikonograficzną dotyczącą zmarłego Augusta II Wettyna, można wyróżnić zwłaszcza jedną rycinę portretową, na której pojawia się motyw Chronosa. Mowa w tym miejscu o rycinie nieokreślonego rytownika wzorującego się na wcześniejszej rycinie Georga Paula

³² E. Raczyński, *op. cit.*, poz. 363; *Medale Polskie*, t. 1, s. 235, poz. 214.

Il. 15. Rysunek medalu Augusta II Wettyna z trzeciego tomu pracy E. Raczyńskiego, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą począwszy od wstąpienia na tron Augusta II aż do zgonu syna jego Augusta III [1697–1763]* wydanej we Wrocławiu w 1838 r., Peter Paul Werner, 1733.

Buscha, sporządzonej wkrótce po 1710 r.³³ (il. 16). W centrum ryciny na pierwszym planie rytownik umieścił podobiznę monarchy polskiego w pozycji stojącej. Analizując ubiór władcy, należy wyodrębnić koszulę spodnią z marszczonym kołnierzem i długimi rękawami z mankietami udekorowanymi koronkowym haftem, kompletną zbroję: kirys, naramienniki folgowne, nałokcice, zarękawie, nabiodrki, nakolanniki oraz szarfę przerzuconą przez prawe ramię, naszyjnik z wyobrażeniem słońca (?), płaszcz podbity gronostajem, narzucony na lewe ramię i przewiązany na wysokości prawego boku, długie spodnie oraz trzewiki. Rytownik na rycinie ukazał również przypięte do prawego boku królewskiego pochwe ze szpadą, sakiewkę, a także nieznaną bliżej przedmiot przypominający nadziak (?). Za pomocą prawej, zgiętej w łokciu ręki z wyprostowanym palcem wskazującym dłoni Wettyn kieruje uwagę oglądającego na leżące na kamieniu przedmioty: hełm z pióropuszem i parę rękawic, stanowiące zapewne jego własność. Z kolei w lewym, zgiętym w łokciu rękę portretowany trzyma regiment. Za plecami monarchy, również w pozycji stojącej, rytownik sportretował ciemnoskórego w szacie spodniej z długimi rękawami, szacie wierzchniej z długimi rękawami zapinanej na guzy z szamerowaniami i nakryciu głowy ze szkofią i kamieniem szlachetnym na przodzie. Posługując się obydwojma rękami, zgiętymi w łokciach, ciemnoskóry unosi fragment płaszcza podbitego gronostajem. Jego głowa zwrócona jest ku górze, gdzie wśród obłoków mają miejsce

³³ ÖN, BG, Porträtsammlung, nr inw. PORT_00056066_01.

Il. 16. Rycina portretowa Augusta II Wettyna, autor nieokreślony wg ryciny Georga Paula Buscha, po 1710 r., papier, mezzotinta, wym. 16,7×13,4 mm.

zmagania skrzydlatego Chronosa ze skrzydlatym aniołem. Fragment tkaniny w prawej części ryciny wraz z pasami wyszywanymi dekoracją roślinną to zapewne jedna ze ścian namiotu. W oddali, w lewej części ryciny, rozciąga się nieokreślony masyw górski.

Najbardziej interesujące nas przedstawienie – walka skrzydlatego Chronosa ze skrzydlatym aniołem – znajduje się w górnej części ryciny bezpośrednio nad głową Augusta II Wettyna. Wzmiankowany anioł na obłokach – niewiasta w szacie z krótkimi, sięgającymi do łokci bufiastymi rękawami oraz materią narzuconą na prawe ramię – wykorzystując obydwie ręce, próbuje wytrącić kosę trzymaną oburącz przez Chronosa – mężczyznę, którego jedynie intymne części ciała okrywa materia, z klepsydrami na głowie. Pomiedzy aniołem a Chronosem rytownik sporządził napis: „Dast ein de Zeit!” na półokrągłej banderoli, stanowiący komentarz dla powyższej sceny.

Oczywiście należy wykluczyć w tym wypadku, iż medalier opierał się o wyobrażenie w górnej części ryciny. Istnieją jednak pewne cechy wspólne zarówno kompozycji medalierskiej, jak i graficznej. Na obydwu dziełach sztuki występują takie same atrybuty Chronosa, tzn. klepsydry oraz kosy. Tym niemniej na rewersie medalu artysta zawarł kosę z ostrzem (klingą) odwróconą do dołu, co może jednocześnie sugerować jej użycie przez Chronosa. Z kolei na rycinie oglądający zauważy kosę z ostrzem (klingą) odwróconą do góry, w momencie, kiedy losy władcy zależą zgodnie z intencją twórcy ryciny od wyniku walki pomiędzy aniołem a Chronosem. Warto również wspomnieć, iż o ile na odwrocie medalu Chronos jedynie opiera się o kosę ścisną w prawym, zgiętym w łokciu ręku, o tyle na rycinie posługuje się kosą dzierżoną oburącz podczas zmagania z aniołem. Natomiast klepsydra na drugiej stronie medalu spoczywa w lewym ręku Chronosa. Z kolei na rycinie ustawiona jest na głowie rzymskiego boga pojedynkującego się z aniołem. Jednakże Chronos na rewersie medalu nie posiada żadnego okrycia wierzchniego, zaś jego odpowiednik na rycinie ma wzmiankowaną materię zapewniającą ochronę intymnych części ciała.

PODSUMOWANIE

Podsumowując, należy zauważyć, iż w przypadku części medali nieodcignionym wzorem dla artysty medaliera podczas tworzenia kompozycji awersów i rewersów numizmatów były wyobrażenia powielane na wcześniejszych pod względem chronologicznym rycinach. Artyści czerpali zarówno z rycin upamiętniających pierwszego polskiego władcę z dynastii Wettynów, jak i z powszechnie dostępnych kompendiów emblematycznych. Powyższe uwagi dotyczą medalu autorstwa Georga Wilhelma Vestnera z 1733 r. oraz medalu sporządzonego przez Petera Paula Wernera w 1734 r. (?). Dla niektórych artystów inspirację stanowiły również wzorce antyczne. Nie przez przypadek rewers medalu nieokreślonego twórcy, wybitego po 1 lutego 1733 r., wypełnia artystyczne wyobrażenie rzymskiej kolumny Marka Aureliusza. Co szczególnie ciekawe, analizując spuściznę ikonograficzną pozostałą po zmarłym Auguście II Wettynie, należy stwierdzić, iż pewne kluczowe z punktu widzenia dysponenta, a więc zamawiającego, elementy kompozycji artystyczne były w tym samym okresie historycznym powielane, jednakże w innym kształcie, formie i kontekście. Powyższa uwaga dotyczy np. postaci Chronosa trzymającego kosę, upamiętnionego zarówno na awersie medalu zrealizowanego przez Petera Paula Wernera w 1733 r. oraz na rycinie nieokreślonego rytnika wzorującego się na wcześniejszej rycinie Georga Paula

Buscha sporządzonej wkrótce po 1710 r. O ile jednak medalier ukazał Chronosa w pojedynkę, o tyle rytownik tego samego antycznego bohatera utrwalił podczas walki z aniołem. Identyfikację postaci historycznej, której dedykowany został przekaz dzieła sztuki, umożliwia w przypadku omawianego medalu jedynie inskrypcja wypełniająca rewers. Z kolei na rycinie oprócz oficjalnej tytulatury (w dolnej części) rytownik sportretował również, najpewniej już zmarłego, Augusta II Wettyna. Nie zawsze istniała potrzeba ukazania na awersie czy rewersie medalu pośmiertnego Augusta II Wettyna portretu panującego. Warto wspomnieć np. o odmianie medalu autorstwa Petera Paula Wernera z 1734 r. (?), na którego pierwszej stronie występują dwie siedzące poniżej okrytej wiekiem trumny płaczki z kartuszami zawierającymi podobizny orła piastowskiego i litewskiej Pogoni, na drugiej zaś stronie artystyczne wizje dwóch drapieżników oddzielonych od siebie kwadratowym ołtarzem z herbem Gdańska na płycinie. W tym wypadku na osobę dysponenta wskazuje wyłącznie inskrypcja otokowa rewersu: AVGVSTI II REGIS POLONIAE OPTIMI PRINCIPIS AETERNITATI (Wiecznej pamiętce Augusta II Króla Polskiego, najlepszego księcia). Nawet jeżeli decydowano się na przedstawienie rysów zmarłego władcy, nie zawsze były to rysy prawdziwe, tak jak miało to miejsce w przypadku awersu medalu autorstwa Petera Paula Wernera z 1734 r. (?). Niezależnie od kunsztu ich wykonania i złożoności kompozycji wszystkie pośmiertne medale łączyło jedno – ich przekaz zawsze jednoznacznie pozytywnie prezentował postać zmarłego władcy z dynastii Wettynów.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Iconographic collection (Zbiory ikonograficzne)

Österreichische Nationalbibliothek:

sygn. PORT_00056066_01.

Österreichische Nationalbibliothek:

Bildarchiv und Grafiksammlung, Porträtsammlung, nr. inw. PORT_00055941_01, PORT_00056066_01, PORT_00056080_01.

Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Kupferstich-Kabinett:

nr inw. A 94284.

Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz:

nr inw. Portr. Slg / Slg Hansen/ Saksonia, Turynia/ 2 °/ Bd. 2/ nr 30.

Printed sources (Źródła drukowane)

Albertrand J., *Album rycin medali i monet z płyt przygotowanych do dzieła x. Biskupa Jana Albertrandego w latach 1822–1828 znajdujących się obecnie w Akademii Sztuk w Petersburgu*, [b.m.r.w.] [Muzeum Narodowe w Poznaniu, Gabinet Numizmatyczny, Księgozbiór podręczny, nr inw. 7465a].

- Albertrand J., *Historia polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczona i objaśniona, rękopism około 200 w polskim języku skreślony, a częścią i po francuzku napisany, znajdował się w bibliotece b. Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, [b.m.r.w.] [Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, sygn. rkp 4].*
- Bentkowski F., *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych, w gabinecie Król. Alex. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony, Warszawa 1830.*
- Conradi M., *Lebens= und Regierungs=Geschichte Friedrich August des Ersten, oder, wie ihn die Polen nach ihren Königen lieber nannten, August des Zweyten, Königs in Polen und Churfürstens zu Sachsens, nach Medaillen und Münzen den Jahren nach beschrieben; als eine vollständige Ergänzung und Fortsetzung zu Tenzels Chursächsischem Medaillen=Cabinet. Nebst einem Anhang von Gedächtnismünzen, die auf Churfürstlich=sächsische hohe Staatspersonen und Gelehrte unter dieser Regierung sind geschlagen worden, Leipzig 1797.*
- Dassdorf K.W., *Numismatisch=historischer Leitfaden zur Uebersicht der Sächsischen Geschichte. Nach dem von Teubernschen hinterlassenen Münz=Cabinet [...], Dresden 1801.*
- Engelhardt H., *Die Hofrath Engelhardt'sche Sammlung Sächsischer Münzen und Medaillen, t. 5, Leipzig 1909.*
- Hauschild J.F., *Beytrag zur neuern Münz und Medaillen Geschichte vom XVten Jahrhundert bis jetzo, nebst einem raisonnirenden Verzeichniß einer beträchtlichen Sammlung von Medaillen in allen Classen und von allem Metall, auch einiger 100 Stück seltner Thaler, mit Anmerkungen von Johann Friedrich Hauschild, Dresden 1805.*
- Hutten-Czapski E., *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten-Czapski, t. 1–5, St. Petersbourg–Cracovie 1871–1916.*
- Hutten-Czapski E., *Spis rycin przedstawiających portrety przeważnie polskich osobistości w zbiorze Emeryka hrabiego Hutten-Czapskiego w Krakowie, Kraków 1901.*
- Krauss J.U., Kraus J.S., *Tapisseries Du Roy, Ou Sont Representez Les Quatre Elemens Et Les Quatre Saisons. Avec Les devises Qui Les Accompagnent Et Leur Explication / Aus den Original-Kupffern nachgezeichnet/ und ... verlegt Durch Johann Ulrich Krauß/ Kupfferstecher in Augsburg, Augsburg 1690 (pierwsze wydanie w 1679 r. w Paryżu), [Wolfenbüttel, Herzog August Library, sygn. <Xb 4 ° 354>].*
- Leyser A., *Verzeichniss der raren und fürtrefflichen Münzen und Medaillen gesammelt von Hrn. Aug. Polycarp Edlen von Leyser, welche in der Leipziger Michaelismesse 1791 Montags den 10ten October und folgende Tage früh von 9 bis 12 Uhr und Nachmittags von 3 bis 6 Uhr von E. Löbl. Creisante daselbst gerichtlich verauctioniret werden sollen, Leipzig 1791.*
- Merseburger O., *Sammlung Otto Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen. Albertinische und Ernestinische Linie, Leipzig 1894.*
- Raczyński E., *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą począwszy od wstąpienia na tron Augusta II aż do zgonu syna jego Augusta III [1697–1763], t. 3, Wrocław 1838.*

Studies (Opracowania)

- Napierała P., *Die polnisch-sächsische Union (1697–1763) – Polens letzte Hoffnung – Sachsens Traum von der Macht, w: Polen un Deutschland Zusammenleben und wirken, Poznań 2006.*
- Medale Polskie i z Polską związane z okresu pierwszej Rzeczypospolitej. Katalog zbiorów – zamek królewski w Warszawie – muzeum. Fundacja zbiorów im. Ciechanowieckich, red. J. Zachert, G. Śnieżko, M. Zawadzki, Warszawa 2019.*
- Pod jedną koroną. Kultura i sztuka w czasach unii polsko-saskiej. Zamek Królewski w Warszawie – 26 czerwca – 12 października 1997 roku, red. M. Męclewska, B. Grątkowska-Ratyńska, Warszawa 1997.*
- Staszewski J., *August II, Warszawa 1985.*

Zbiory Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Katalog wystawy, red. Z. Białłowicz-Krygierowa, M. Warkoczewska, Poznań 1982.

NOTA O AUTORZE

Jan Gustaw Rokita – doktor nauk humanistycznych, historyk, absolwent Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, przewodniczący Rady Miejskiej Góry Kalwarii VIII kadencji (2018–2021). Autor licznych artykułów dotyczących medalierstwa czasów Jana III Sobieskiego, opublikowanych m.in. w „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, „Studiach Historycznych”, „Biuletynie Numizmatycznym” i innych wysoko punktowanych periodykach: „Seminare”, „Res Historica”, „Studia Europaea Gnesnensia”. Zainteresowania naukowe: medalierstwo i malarstwo czasów nowożytnych.

ABOUT THE AUTHOR

Jan Gustaw Rokita – PhD in history from the Faculty of Historical and Social Sciences at the Cardinal Stefan Wyszyński University, a chairman of Góra Kalwaria City Council (8th term 2018–2021). He is an author of numerous articles on medal designing in the times of John III Sobieski published i.e., „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, „Studia Historyczne”, „Biuletyn Numizmatyczny”, and other prestigious journals: „Seminare”, „Res Historica”, „Studia Europaea Gnesnensia”. Research interests: medallic art and painting of modern times.